

De erfenis van Fortuyn

De parlementaire en politieke
nalatenschap van Pim Fortuyn

Redactie: Jan Schinkelshoek
Careljan Rotteveel Mansveld

Deel 1 van de Montesquieu-reeks

Het Montesquieu Instituut is een multifunctioneel onderzoeks- en onderwijsinstituut voor vergelijkende parlementaire geschiedenis en constitutionele ontwikkeling in Europa. Het werkt samen met andere wetenschappelijke instellingen in Nederland en in Europa. Het streeft er naar om de beschikbare kennis op dit terrein via een elektronisch kennisuitwisselingsnetwerk - waar nodig - tijdig en hanteerbaar onder handbereik van ambtenaren, bestuurders, journalisten, politici, wetenschappers én belangstellende burgers te brengen.

Partners van het Montesquieu Instituut zijn

- de Campus Den Haag en de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden
- de Capaciteitsgroep Publiekrecht van de Universiteit Maastricht
- het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen
- het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen
- het Parlementair Documentatie Centrum van de Universiteit Leiden.

© 2012 Montesquieu Instituut, Den Haag

Al het materiaal uit deze bundel mag zonder toestemming vooraf en zonder vergoeding gebruikt en gereproduceerd worden voorzover dat gebeurt voor niet-commerciële doeleinden. Bij dit gebruik dient recht te worden gedaan aan de context van het materiaal en dient de auteur, de titel van de bundel en het Montesquieu Instituut als bron vermeld te worden. Het is niet toegestaan de inhoud van deze bundel voor commerciële doeleinden te vermenigvuldigen, te verspreiden of tegen vergoeding beschikbaar te stellen aan derden.

Montesquieu Instituut
Lange Voorhout 86
2514 EJ Den Haag
071-363 01 05
info@montesquieu-instituut.nl
www.montesquieu-instituut.nl

Inhoudsopgave

‘At your service’

Van motto van Pim Fortuyn tot parlementair activisme

Jan Schinkelshoek

6

Essays

Fortuyn was geen voorloper

De erfenis van Fortuyn in Europees perspectief

Sarah de Lange

10

Zonder partij?

Invloed van Pim Fortuyn op het Nederlandse partijwezen

Gerrit Voerman

13

‘Ga toch koken’

Pim Fortuyn werkte het mediapopulisme in de hand

Jan Schinkelshoek

16

Nationale versterking van ‘Europa’

De erfenis van Fortuyn ten aanzien van de Europese Unie

Wytze van der Woude

20

Voor en tegen

Iedereen een fortuynist?

Tegenwoordig is iedereen aan het Binnenhof een fortuynist

Mat Herben vs Arie Slob

24

Column

Fortuyn, tien jaar later

J.Th.J van den Berg **30**

En verder...

De erfenis van Fortuyn

Paul Lucardie **33**

De LPF en andere politieke gelukzoekers

Charlotte Brand **37**

De opkomst en ondergang van de LPF

Bert van den Braak **43**

Pim in de peiling

Joop van Holsteyn **50**

Op 23 april 2012 verscheen een Fortuynnummer van De Hofvijver, de digitale nieuwsbrief van het Montesquieu Instituut. Wetenschappers en (oud) - politici lieten hun licht schijnen over de politieke en parlementaire erfenis van Pim Fortuyn. Hun bijdragen staan nu in deze uitgave gebundeld.

Aanmelden voor de nieuwsbrief via www.dehofvijver.com.

Voorwoord

Wat is de betekenis van Pim Fortuyn? Wordt de invloed van Fortuyn overschat?

Is de snelle opkomst en nog snellere ondergang van de 'fortuynisten' niets meer dan een rimpeling in de Hofvijver? Wat beklijft na tien jaar eigenlijk?

Tien jaar later lopen de opinies nog evenzeer uiteen als vlak na de moord op Pim Fortuyn - op 6 mei 2002. Voormalige LPF'ers roepen om het hardst dat er niets is veranderd. Sommigen zien hem bijna nog dagelijks door de Tweede Kamer spoken. En weer anderen signaleren hoe zijn erfenis gemeengoed is geworden binnen het politieke establishment.

Sinds 'Fortuyn' wordt - dat is wel zeker - kritisch naar 'Den Haag' gekeken, extra kritisch misschien wel. Hij heeft de politiek gedwongen zich meer, beter te verantwoorden. Het Binnenhof moest zichzelf als het ware opnieuw uitvinden.

'At your service' werd het motto van een nieuw politiek tijdperk.

april 2012

‘At your service’

Van motto van Pim Fortuyn tot parlementair activisme

'At your service', het motto van Fortuyn, is stilzwijgend het motto van de politiek na 2002 geworden, betoogt Jan Schinkelshoek, oud-lid van de Tweede Kamer voor het CDA. Dat is het beste te zien in de Tweede Kamer.

Wat begon als de verkiezingsbelofte van Pim Fortuyn - 'At your service' - groeide na zijn dood uit tot het stilzwijgende motto van het politieke bedrijf aan het Binnenhof. Met name het politieke establishment, gesymboliseerd door de gevestigde bestuurspartijen in het centrum CDA, PvdA en VVD, putte zich uit het de kiezer zo veel mogelijk naar de zin te maken.

Tien jaar geleden zette Fortuyn eigenzinnig, snierend en vooral ook overrompelend, bijna letterlijk, de politiek in z'n hemd. Heeft de keizer wel kleren aan? Alleen al de vraag klonk na de zakelijke jaren onder de kabinetten-Lubbers en -Kok onthullend. En het zette de klassieke 'consensusdemocratie' - het polderen, het schikken en plooiën als tweede politieke natuur - onder druk.

Opgeschrikt en geschrokken, ziet vanaf 2002 bijna iedereen aan het Binnenhof zich gedwongen zichzelf te bewijzen. Te bewijzen dat 'ze' er wel degelijk toe doen. Dat 'ze' meer zijn dan nietsnutten, zakkenvullers en baantjesjagers. En dat ze wel degelijk 'het volk' ten dienste staan.

Het activisme spat sinds een jaar of tien er van af. Kamerleden kwamen 'onder de kaasstolp' vandaan, gingen de wijken in, dronken thee met iedereen die maar wilde. Partijen werden in versneld tempo gedemocratiseerd. En de Tweede Kamer werd het schouwtoneel van veel spoeddebatten, veel moties en nog meer Kamervragen.

Het is een expressieve politiek, een politiek die grote woorden nodig heeft, krachttermen.

‘Knettergek.’

En het wordt verpakt in steeds ruigere stijl.

'U kunt allemaal de boom in.'

'Doe toch normaal, man.'

Opgejut en uitvergroot door de media, veroorzaakt dat activisme een politieke kortademigheid: 'Den Haag' holt steeds harder achter zichzelf aan. Goedbedoeld, neemt de politiek zo veel hooi op de vork dat men bijna niet anders kan dan vastlopen. Blijven aan het slot meer dan teleurgestelde verwachtingen over?

Gedaanteverwisseling

Die kentering is bijna dagelijks te zien in de Tweede Kamer, de volksvertegenwoordiging, het brandpunt van de nationale politiek, samengeklonterd rondom de Hofvijver.

Aan het Binnenhof heeft zich in tien jaar tijd niets minder dan een gedaanteverwisseling voltrokken: van onderonsje naar theater. Was de Tweede Kamer ooit - in de negentiende eeuw - een herensociëteit, tikkeltje bedaagd, deftig en vooral bezonnen delibererend over 's lands aangelegenheden, het moderne, eigentijdse parlement heeft zich gaandeweg ontwikkeld tot een politiek café. Dat is niet iets om alleen maar negatief over te doen.

Door die omslag heeft het parlement aan publieke betekenis gewonnen.

Veel meer dan tot diep in de jaren '90 doet het parlement er toe. Waar onder Lubbers en Kok, minister-presidenten met een sterk bestuurlijke inslag, het Kamerdebat vooral iets instrumenteels had [machtiging om door te regeren], is de parlementaire arena kleurrijker, spraakmakender geworden. Zeker in vergelijking met de gangbare parlementaire stijl tot ver in de jaren '90, die - in de woorden van oud-Kamervoorzitter Dolman - treffende overeenkomsten vertoonde met ambtelijk proza, inclusief tussenkopjes.

Dat is een gevolg van de verscherpte, soms zelfs al te scherpe polarisatie na de opkomst van Fortuyn, voortgezet door iemand als Geert Wilders en even heftig bestreden door Alexander Pechtold en tot voor kort Femke Halsema.

Die heftigheid levert soms boeiende taferelen op. Ook als de golven soms te hoog tegen de dijk klotsen.

Het gaat - en dat is belangrijker - ogenschijnlijk weer ergens over in de Tweede Kamer, een bestuurlijk parlement dat altijd een beetje trots was op de eigen saaiheid. En dat is voor een volksvertegenwoordiging winst, pure winst.

Iemand als de Leidse hoogleraar Henk te Velde heeft het - niet ten onrechte - over een 'wederopstanding' van het parlement. Die is inderdaad bezig zich te voltrekken. Maar het is een ander soort parlement dat opstaat, een parlement dat zich uitslooft om het kiezers naar de zin te maken.

Doorschieten?

Blijft over de vraag of het politieke en parlementaire dienstbetoon genoeg is? Ooit genoeg zal zijn? Of 'At your service' ook kan doorschieten? Hoe overtuigend is de zoveelste Kamervraag?

'Ik zou u nu als ervaren politicus eens willen vragen wat de mogelijkheden in 't algemeen in de politiek zijn en wat in het bijzonder de mogelijkheden in uw partij zijn.'

Brief van de 19-jarige Pim Fortuyn op 13 maart 1967 aan de toenmalige voorzitter van de KVP-Tweede Kamerfractie Norbert Schmelzer, waarin hij informeerde naar de mogelijkheden van een carrière in de Katholieke Volkspartij. 'Want het is natuurlijk wel noodzakelijk dat ik na een studie van zes jaar ook nog een fatsoenlijke boterham kan verdienen.'

Essays

Fortuyn was geen voorloper

De erfenis van Fortuyn in Europees perspectief

Fortuyn was eerder een katalysator dan een initiator. Ook in Europees verband. Sarah de Lange, universitair docent politieke wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam, maakt de balans op.

In 2002 bracht de dood van Fortuyn een schokgolf teweeg in Nederland. In de dagen na de moord rouwden Nederlanders massaal en *en plein publique* om de LPF-leider, die zijn jonge partij verweesd achterliet. Tegelijkertijd buitelden commentatoren en politici over elkaar heen om te verklaren dat Nederland voor altijd veranderd was. PvdA-lijsttrekker Ad Melkert merkte kort na de moord op: 'onze democratie heeft haar onschuld verloren'. Parlementair verslaggever Job Frieszo sprak van 'een schok van on-Nederlandse proportie, waarvan de naweeën de komende jaren, nee nog tientallen jaren zullen doorklinken'.

Onderzoek naar de erfenis van Fortuyn toont echter aan dat de invloed van de flamboyante politicus niet overdreven moet worden. Hoewel de impact van het fortuynisme op sommige terreinen zichtbaar is - bijvoorbeeld in de gewijzigde partijposities ten aanzien van immigratie en integratie of de personalisering van de politiek - mogen de overeenkomsten tussen de periode voor 2002 en de periode na 2002 niet uit het oog verloren worden. In het themanummer van het tijdschrift Bestuurskunde dat 6 jaar na de moord op Fortuyn verscheen concluderen Frank Hendriks en Mark Bovens dat 'aanzienlijke, niet te onderschatten, veranderingen hand in hand gaan met opvallende, evenmin te negeren continuïteiten'. Ook Hans Wansink (*De Erfenis van Fortuyn*), Joop van Holsteyn en Josje de Ridder (*Alles Blijft Anders*), en Jouke de Vries en Sebastiaan van der Lubbe (*Een Onderbroken Evenwicht in de Nederlandse Politiek*) benadrukken dat er geen duidelijk onderscheid tussen de periode pre- en post-Fortuyn gemaakt kan worden. Bovendien beschouwen de meeste onderzoekers Fortuyn niet als initiator van maatschappelijke en politieke veranderingen in Nederland. Hij vervulde eerder de rol van katalysator, die ontwikkelingen die zich al in de jaren '90 hadden ingezet versnelde. Peter Kanne constateert dan ook

terecht in zijn boek *Gedoogdemocratie*: 'De ontwikkelingen zoals die in 2002 plaatsvonden waren onontkoombaar. In andere landen zagen we daarvoor en daarna vergelijkbare populistische erupties. Het was in Nederland zonder Fortuyn ook gebeurd, vroeg of laat.'

De constatering van Kanne plaatst de positie van Fortuyn, en bijgevolg Nederland, in de context van bredere ontwikkelingen in Europa. Al in de jaren '80 en '90 braken in diverse Europese landen - zoals België, Denemarken, Frankrijk, Italië, Noorwegen, en Oostenrijk - nationaal populistische politici door die de functie vervulden die Fortuyn in 2002 in Nederland zou krijgen. Politici als Filip Dewinter, Jean Marie Le Pen en Jörg Haider maakten maatschappelijke onvrede rond thema's als Europa, immigratie en integratie en veiligheid zichtbaar en 'dwongen' gevestigde partijen hun programma's en stijl te veranderen. Anders gezegd, door de electorale druk die nationaal populistische partijen op gevestigde partijen uitoefenen zijn zij de afgelopen decennia responsiever geworden. Als gevolg van de doorbraak van de LPF, en meer recent de PVV, heeft dit proces zich ook in Nederland voltrokken.

Hoewel Fortuyn zich met zijn neo-liberaal populisme duidelijk onderscheidde van nationaal-populistische partijen als het Front National, de Freiheitliche Partei Österreichs of het Vlaams Belang, leek zijn programma wel deels geënt op dat van deze partijen. Patriotisme, nationalisme en populisme waren door de meeste nationaal-populistische partijen al in de jaren '80 en '90 omarmd. Anti-islam standpunten waren begin jaren '90 al opgenomen in de programma's van nationaal-populistische partijen – het Front National voerde in 1991 al campagne tegen de bouw van moskeeën -, maar kwamen prominenter naar voren na de aanslagen op het World Trade Center in 2001. Ondanks de publicatie van *Tegen de Islamisering van onze Cultuur* in 1997, heeft Fortuyn dus geen cruciale rol in de opkomst van het anti-islamistisch nationalisme gespeeld. Ook de economische en sociale speerpunten van de LPF-oprichter, zoals zijn kritiek op het 'managerialisme' en zijn pleidooi voor kleinschaligheid in onderwijs en zorg, waren door de Dansk Folkeparti al in 1998 op de Deense politieke agenda gezet en zijn dus niet als fortuynistische nieuwigheid te kwalificeren. Ook in andere opzichten trad

Fortuyn in de voetsporen van nationaal en neo-liberaal populistische politici. De leiderschapsstijl van Fortuyn, bijvoorbeeld, vertoont belangrijke overeenkomsten met die van de charismatische Carl I. Hagen die tussen 1978 en 2006 de Noorse Fremskrittspartiet leidde of Silvio Berlusconi die in 1994 Forza Italia oprichtte en ook de organisationele structuur van de LPF leek op die van andere nationaal en neo-liberaal populistische partijen.

Kortom, alhoewel Fortuyn een duidelijke erfenis heeft nagelaten in Nederland, is deze erfenis in de Europese context zeker niet uniek. De gevolgen van de opkomst van nationaal en neo-liberaal populistische partijen zijn in de meeste Europese landen zichtbaar. Fortuyn kan echter niet als (kortstondige) leider van de nationaal of neo-liberaal populistische beweging worden beschouwd. Deze positie was in de jaren '80 en '90 weggelegd voor Jean Marie Le Pen en Jörg Haider en lijkt nu te worden overgenomen door Geert Wilders.

Gemeenteraden met in 2012 nog een 'LPF'-fractie

- Eindhoven
- Westland
- Spijkenisse

In Rotterdam leeft Pim Fortuyn voort in Leefbaar Rotterdam.

Zonder partij?

Invloed van Pim Fortuyn op het Nederlandse partijwezen

Uitgedaagd door Pim Fortuyn, is het Nederlandse partijwezen vanaf 2002 versneld 'gedemocratiseerd'. Maar zijns ondanks is vooral duidelijk geworden dat politiek niet zonder deugdelijke partijen kan. Analyse van 'partijkenner' Gerrit Voerman, directeur van het Nederlands Documentatiecentrum Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen.

In Engeland, Duitsland en België en ook elders in de westerse wereld zijn tegen het einde van de vorige eeuw de politieke partijen in toenemende mate 'gedemocratiseerd'. Dat wil zeggen dat de formele mogelijkheden van het individuele partijlid om directe invloed uit te oefenen op bijvoorbeeld de politieke opstelling van de partij of de aanwijzing van de partijleider substantieel zijn verruimd. Aan het Nederlandse partijstelsel ging deze vernieuwingsgolf aanvankelijk voorbij. De gevestigde partijen bleven, afgezien van D66 en GroenLinks, vasthouden aan het klassieke model van indirecte, getrapte ledeninvloed, via afdelingsvertegenwoordigers op partijcongressen.

Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2002 kwam hierin verandering. CDA, PvdA en VVD pasten hun organisatie aan om de leden meer zeggenschap te geven. De christendemocraten waren hier al langer mee bezig. Na de historische nederlaag bij de Kamerverkiezingen in mei 1994 had de partij hierover lang gedelibereerd, met als resultaat dat zij in 2003 het one person, one vote-systeem invoerde, waarmee elk partijlid stemrecht kreeg op het partijcongres. De PvdA en de VVD gingen pas overstag nadat zij bij de Kamerverkiezingen in mei 2002 zwaar hadden verloren. Zij leverden 22 respectievelijk 14 zetels in, terwijl de Lijst Pim Fortuyn met 26 zetels zijn opwachting in de Kamer maakte.

Als een echte populist had Fortuyn zich als buitenstaander in de Nederlandse politiek opgeworpen. De bestaande partijen luisterden

volgens hem niet meer naar het volk, wat niet verbaasde omdat hun maatschappelijke basis – en daarmee hun legitimatie – als gevolg van de ontzuiling weinig meer voorstelde. De ‘fossiele’ partijen waren gedegradeerd tot kiesvereniging, hadden niet langer een grote, samenhangende visie, en waren ‘ontaard tot banenmachines voor een kleine politieke elite’. Zij zouden nog nauwelijks contact hebben met hun achterban, omdat zij de interne democratie hadden afgeschaft.

De electorale afstraffingen leidden binnen beide partijen tot zelf-onderzoek, dat vooral betrekking had op de positie van de partij als intermediair tussen samenleving en staat. In die zelfanalyse resoneerde Fortuyns kritiek sterk. PvdA en VVD erkenden beide dat zij te lang gefixeerd waren geweest op het bestuur in Den Haag en zich te veel door overwegingen van machtsbehoud hadden laten leiden. Zij gaven ruiterlijk toe dat zij te weinig open hadden gestaan voor de maatschappij en allerlei signalen uit de samenleving hadden genegeerd. ‘Onder de Haagse “kaasstolp” verloor de PvdA het dagelijks contact met de samenleving’, aldus een PvdA-commissie. ‘Er was te weinig gerichtheid op wat daadwerkelijk in de samenleving aan de hand was en er was teveel Haagse onderlinge gerichtheid’, zo luidde de analyse van het VVD-hoofdbestuur, in een rapport met de veelzeggende titel ‘Minder partij, meer maatschappij’.

Als oplossing droegen beide partijen identieke remedies aan, die zo uit de koker van Fortuyn hadden kunnen komen. Enerzijds moest het interne debat weer in alle vrijheid worden gevoerd, waardoor het ideologische en politieke profiel van de partijen scherper zou worden. Anderzijds dienden de leden veel meer te zeggen te krijgen in de partij. Zowel de VVD als de PvdA voerden de directe verkiezing door de leden in van de lijsttrekker en van de partijvoorzitter. De VVD ging nog een stap verder door de leden ook de volgorde van de rest van de kandidatenlijst te laten vaststellen. Ook introduceerden de liberalen een ledencongres. De PvdA deed het wat kalmer aan; de kandidatenlijst vanaf plaats nummer twee werd door het congres vastgesteld dat uit afgevaardigden bleef bestaan (tot 2009, toen de partij de individuele leden meer zeggenschap op het congres gaf door een kwart van de stemmen voor hen te reserveren).

Naast de PvdA en de VVD wijzigden na de Kamerverkiezingen van 2002 ook de ChristenUnie en D66 hun organisatie, zij het in beperkte mate. De ChristenUnie voerde een opiniërend ledencongres in, dat zijn standpunten in niet-bindende resoluties kan vastleggen. D66 organiseerde in de aanloop naar de Europese verkiezingen in vijf regio's voorverkiezingen voor de opstelling van de kandidatenlijst, waaraan ook sympathisanten konden meedoen. Het bleef bij een experiment.

De direct-democratische hervormingen binnen een aantal Nederlandse politieke partijen zijn niet zonder meer op het conto van Fortuyn alleen te schrijven. Al voor zijn opkomst in de Nederlandse politiek hadden leden al veel te zeggen in D66 en GroenLinks, en studeerde het CDA over meer ledeninvloed. Het ligt voor de hand dat vroeger of later de PvdA en de VVD ook zouden zijn omgegaan, zoals de ChristenUnie anno 2012 ook over verdere stappen nadenkt. De uiterst succesvolle electorale aanval van Fortuyn op de gevestigde politiek lijkt dat proces van empowerment van de leden wel te hebben versneld.

De invloed van Fortuyn lag echter niet alleen daar. Hij heeft zijns ondanks ook duidelijk gemaakt dat de politiek niet zonder deugdelijke partijorganisatie kan. Binnen een paar maanden ging zijn LPF aan interne twisten ten onder. Bij die implosie speelde zeker het snelle en tragische wegvallen mee van de oprichter, naamgever en leider van de LPF, maar ook de afwezigheid van beproefde formele procedures of informele mechanismen (bepaalde tradities, breed aanvaarde mores en omgangsvormen, het gezag van een *éminence grise*) om conflicten mee op te lossen. Ook de PVV van Wilders lijkt dit nu te ervaren, na het vertrek van Hero Brinkman en een tiental raads- en Statenleden: een 'ledenloze' partijorganisatie biedt geen garantie voor het vermijden van 'LPF-toestanden'. Natuurlijk kennen ook de gevestigde partijen intern gekrakeel dat soms hoog kan oplopen, maar zij hebben doorgaans wel een solide structuur en stabiliserende cultuur die eraan kunnen bijdragen scherpe tegenstellingen en tweespalt te kanaliseren.

‘Ga toch koken’

Pim Fortuyn werkte het mediapopulisme in de hand

Pim Fortuyn stond aan de oorsprong van het ‘mediapopulisme’, een tweelingzusje van het politieke populisme. Een analyse van Jan Schinkelshoek, oud-journalist en oud-Tweede Kamerlid. ‘Er is een ander soort journalistiek ontstaan.’

‘Mevrouw, ga toch naar huis, lekker koken...’

Die venijnige uithaal van Pim Fortuyn naar Wouke van Scherrenburg, verslaggeefster bij *Den Haag Vandaag*, werkt tien jaar na dato nog steeds door. Zonder overdrijving valt vol te houden dat die berisping tot op de dag van vandaag de verhouding tussen politiek en media bepaalt. Geschrokken is politieke journalistiek aan het koken geslagen.

Als Fortuyn één verdienste heeft gehad, is het ongetwijfeld dat hij het ‘zaakje’ in Den Haag heeft opgeschud. Zich hardop afvragend of de keizer wel kleren aan had, heeft hij bewerkstelligd dat ‘we’ anders naar de hele en halve vorsten aan het Binnenhof zijn gaan kijken. Het is een ontzuivering, misschien wel onttovering, die doorwerkt - bij kiezers, binnen partijen, in de Tweede Kamer. En dat heeft ook de manier veranderd waarop ‘de pers’ bericht over wat zich rond de Hofvijver afspeelt.

Veel meer dan vòòr ‘Fortuyn’ spelen media - kranten, radio en niet in de laatste plaats televisie - in op de wensen, opvattingen en behoeften van lezers, luisteraars en kijkers. Sinds 2002 zijn redacties op grote schaal op zoek gegaan naar wat ‘de mensen in het land’ bezighoudt. Je kunt zelfs zeggen dat de media zich meer zijn gaan vereenzelvigen met het publiek.

Zo veel heeft de journalistiek wel van Fortuyn begrepen dat er een grote kloof gaapte tussen wat met name in ‘Den Haag’ als de heersende, politiek correcte opinie gold en wat ‘de rest van het land’ vond. Beschuldigd, zelfs zwart gemaakt door de ‘profeet uit Rotterdam’ [‘Ga toch naar huis’] haastten de media zich vanaf 2002 om vooral te laten zien dat ze geen onderdeel van de linkse kerk waren. Dat ze beslist niet aan de leiband van

het establishment liepen. Dat ze wel degelijk onafhankelijk waren. Dat ze heus wel onorthodoxe vragen durfden stellen. En dat ze wel degelijk oog hadden voor wat onder 'gewone mensen' leefde.

Waar die ontwikkeling toe heeft geleid, zie je bijna dagelijks in de wandelgangen van de Tweede Kamer. Symbool is Rutger Castricum, iemand die er bijna een eer in stelt om de politiek 'af te zeiken' (zoals oud-PvdA-voorzitter Felix Rottenberg het noemde).

losse stoeptegels

Natuurlijk is het niet het werk van één man, Pim Fortuyn. Maar door zijn prikkelende, uitdagende en provocerende manier van optreden heeft hij blootgelegd hoe los de stoeptegels lagen.

De traditionele politiek, een politiek die nog stamde uit de jaren van de verzuiling, is in de loop der jaren losgeslagen van z'n wortels. Met name de grote bestuurlijke partijen in het centrum, CDA en PvdA, zijn hun natuurlijke achterban - het kerkvolk en de arbeidersklasse - kwijtgeraakt. En die kiezers zijn gaan 'zweven', ontvankelijk voor wie inspeelt op hun opinies, onzekerheid – en onbehagen.

Ook media raakten van slag

Opgeschrikt door de komst van commerciële tv-zenders, internet en gratis kranten, zijn ook de traditionele kranten en omroepen - losgeweekt van de vaste aanhang, onthecht geraakt van de klassieke identiteit - gedwongen op zoek te gaan naar andere, nieuwe methoden om het 'zwevende' publiek te bedienen. Volop uitgedaagd door nieuwkomers, commerciële nieuwkomers die hun kansen ruiken en praktisch ongehinderd hun gang kunnen gaan.

'consumentendemocratie'

Er is meer aan de hand dan een na-ijlende ontzuiling of een al te ver doorgeschoten commercialisering. Nederland heeft steeds meer trekken van een 'consumentendemocratie' (Dick Pels) gekregen, waarin iedereen - media, politiek, partijen - zich dagelijks moet verkopen. Hoe bereik je kijkers, hoe bind je lezers, hoe boei je luisteraars? Hoe probeer je zo veel mogelijk kiezers te behagen?

Dat heeft een ander soort politicus voortgebracht.

Gaandeweg zijn media zich minder gaan identificeren met de publieke zaak, met wat de burger zou moeten weten. En meer met de zaak van het publiek, met wat de burger aanspreekt, amuseert of - van hetzelfde laken een pak - hem opwindt, ergert of boos maakt. Dat zou je mediapopulisme kunnen noemen. Naar het voorbeeld van een soortgelijke trend aan het Binnenhof die politiek populisme heet.

Het zijn tweelingzusjes. Zoals het politieke populisme het moet hebben van het ongemak, de onzekerheid en het onbehagen, zo exploiteert ook het mediapopulisme behendig, knap en zelfs vakkundig de onvrede.

Vandaar is het een klein stapje naar de bewering dat media, ook in Nederland, hebben meegewerkt aan de legitimering, verspreiding en veralledaags-ing van het populisme à la Wilders. Het is een bewering, afkomstig van de Italiaanse onderzoeker Mazzoleni, gedaan in een artikel *Populism and the Media*, gepubliceerd in *Twenty First Century Populism* (2008), die hout snijdt.

Nee, ik zie geen spoken en ik ben evenmin een complottendenker. Daarom verdenk ik redacties niet van bewuste 'mediaplichtigheid' aan de opkomst van het populisme. Het is veeleer een onbedoeld bijproduct van wat je de achilleshiel van journalistiek kunt noemen: een ontvankelijkheid - een zwakke plek, is misschien beter - voor kwetsende provocaties, grote woorden, scherpe aanvallen en andere verwijtende oneliners die uitgerekend bovengemiddeld vaak door populistten worden ingezet.

Goed nieuws is geen nieuws, toch? Wat een ramp voor het land is, is - naar een oud journalistiek gezegde - toch goed voor de krant? Om het nieuws te halen, moet je tenminste 'verbijsterd' zijn. Of iemand voor 'knettergek' uitmaken, nietwaar? Dagenlang staan kranten er vol van, lopen websites over en gaan talkshows over niets anders.

na-apen

Pim Fortuyn was de eerste die liet zien dat zo'n aanpak succes heeft. Door het establishment in politiek en media permanent uit te dagen, zelfs te beledigen, groeide hij uit tot een mediacraat, een politicus die zonder

partij, maar via de media een politiek fenomeen werd. Het is een succes dat sindsdien in allerlei gradaties wordt nageaapt.

LPF'ers die er niet kwamen

- Fiona de Vilder (geen staatssecretaris)
- Mickey Huibregtsen (geen minister)
- Bob Smalhout (geen senator)
- Winny de Jong (geen fractievoorzitter)
- Jim Janssen van Raaij (geen Kamervoorzitter)

Nationale versterking van ‘Europa’

De erfenis van Fortuyn ten aanzien van de Europese Unie

Een Eurohater was Pim Fortuyn niet. Veel meer was hij Eurosceptisch, analyseert Wytze van der Woude (MI Maastricht). ‘Fortuyn wist een algeheel gevoel van onbehagen rondom het voor veel mensen te abstracte en onoverzichtelijke Europese project feilloos bloot te leggen’.

Pim Fortuyn was niet blind voor de zegeningen van de Europese Unie. Europese samenwerking bracht vrede en welvaart; het behoeden en zelfs het uitbreiden hiervan was voor hem van het grootste belang. Hij was dus bepaald geen Eurohater. Toch kan Pim Fortuyn wel worden beschouwd als Eurosceptisch: de Nederlandse financiële bijdrage aan de Europese Unie was te groot, de structuurfondsen en (landbouw)subsidies zouden moeten worden afgeschaft en – om maar een aantal punten van kritiek te noemen – de eisen aan nieuwe toetreders zouden moeten worden versterkt. Ook zou de Nederlandse bevolking directer moeten worden betrokken bij de meest vergaande Europese besluitvorming. Dat wil zeggen: per nieuwe (groep) toetredende lidsta(a)t(en) zou in Nederland een referendum moeten worden georganiseerd.

Staatsrechtelijk gezien is het interessant om te constateren dat Fortuyn zich niet richtte op directe invloed van de Europese bevolking, maar juist op directe inbreng van de Nederlandse bevolking. In het gehele Europese gedachtegoed van Fortuyn klinkt een nadrukkelijke voorkeur door voor intergouvernementele samenwerking en niet – of in ieder geval veel minder – voor supranationale samenwerking. ‘Europa’ zou in die optiek eerder een samenwerkingsverband van gelijkwaardige nationale staten moeten zijn, in plaats van een autonome organisatie die zich meer en meer richting een federaal staatsverband beweegt. In dit licht kan ook worden verklaard dat Pim Fortuyn een verklaard voorstander was van het afschaffen van een direct gekozen Europees Parlement.

Deze opstelling riep de voor de hand liggende tegenwerping op dat het een voorvechter van (in sommige gevallen: directe) democratie niet past het lichtende baken van de Europese democratisering – het Europees Parlement – te ontmantelen. Maar daarin zat voor Fortuyn nu juist het punt. Het was hem niet te doen om versterking van de Europese democratie, maar juist om versterking van de nationale democratie. Daartoe had hij een aanzienlijk actievere rol in gedachten voor de Tweede en Eerste Kamer. Bij gebrek aan een direct gekozen Europees parlement zouden de Kamers leden moeten afvaardigen naar een Europese Senaat en – belangrijker – zouden zij zich intensiever moeten bemoeien met het onderhandelingsmandaat waarmee Nederlandse ministers zouden afreizen naar vergaderingen van de Raad van Ministers in Brussel. Alleen op die manier zou het nationale democratische fundament onder de Europese Unie kunnen worden versterkt.

Deze gedachte was overigens niet nieuw. In sommige stromingen binnen de nationale staatsrechtwetenschap kon een dergelijke denklijn al jaren eerder worden aangetroffen. Binnen de Haagse politieke ‘main stream’ waren hiervoor echter betrekkelijk weinig voorstanders.

De Europese Unie van tegenwoordig overziend, kan niet worden gezegd dat het door Fortuyn voorgestelde beeld gerealiseerd is. Met de totstandkoming van het Verdrag van Lissabon is een groot aantal Europese besluitvormingsprocessen gestroomlijnd en is het op een groeiend aantal beleidsterreinen mogelijk geworden (groepen van) nationale lidstaten te overrulen. In de nationale opstelling ten opzichte van Europa zijn echter wel een aantal Fortuyneske tendensen zichtbaar.

Dat geldt uiteraard niet in het minst voor de organisatie van het raadplegende referendum met betrekking tot de Europese Grondwet. Het enkele feit dat dit referendum werd georganiseerd, maar ook de door veel partijen niet vermoede weerstand die deze licht-federalistische Grondwet opriep, passen naadloos in de gedachtewereld van Pim Fortuyn. Ook de groeiende politieke en maatschappelijke weerstand tegen nadere uitbreiding van de Europese Unie (niet alleen ten aanzien van Turkije) past in dit beeld.

Hoewel de meer staatsrechtelijke achtergrond van al te grote overdracht van nationale bevoegdheden aan Europese instellingen misschien aan veel kiezers voorbijgegaan zal zijn, wist Fortuyn een algeheel gevoel van onbehagen rondom het voor veel mensen te abstracte en onoverzichtelijke Europese project feilloos bloot te leggen. Daarmee is een storm van kritiek opgelaaid die vooralsnog niet is gaan liggen. Zonder de PVV meteen tot politieke erfgenaam van Pim Fortuyn te bombarderen (daarvoor zijn er te grote inhoudelijke verschillen, alsmede verschillen in politieke stijl) kan een deel van het Eurokritische succes van de PVV worden verklaard uit de lessen die zij trokken uit het gedachtegoed van Pim Fortuyn.

Dit succes is ook andere politieke partijen niet ontgaan. In het kielzog van de PVV, de SP en de kleine christelijke partijen, hebben ook partijen als de VVD en in zekere zin het CDA hun Europese koers enigszins gewijzigd. Het gegeven dat het huidige kabinet een minderheidskabinet is dat zijn politieke steun voor Europese besluitvorming bij de oppositie moet zoeken, speelt bovendien één van de andere speerpunten van Fortuyn in de kaart. Immers, omdat de VVD en het CDA niet kunnen rekenen op de Europese steun van de PVV is – zeker binnen het kader van de Eurocrisis – de gewoonte ontstaan dat vooral de minister van Financiën op voorhand vergadert met de (commissie Financiën van de) Tweede Kamer. Daarmee beperkt de minister op voorhand zijn Europese speelruimte en kan ons nationale parlement een veel grotere invloed uitoefenen op Europese beleidsvorming dan voorheen.

Voor en tegen

Iedereen een fortuynist?

Tegenwoordig is iedereen aan het Binnenhof een fortuynist

Mat Herben, oud-fractievoorzitter van de LPF in de Tweede Kamer en Arie Slob, fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Tweede Kamer zijn het oneens.

Mat Herben: voor

Tien jaren na de moord op Pim Fortuyn is alles weer bij het oude. Politiek Den Haag is overgegaan tot de orde van de dag en de meeste journalisten voelen zich er wel bij. Te veel verandering ineens werkt niet prettig. Slechts een enkeling betreurt het verscheiden van de LPF, maar ook alleen omdat daarmee een onuitputtelijke bron van kopij opdroogde. Terug bij het oude betekent in dit geval terug bij het oude blokdenken in termen van links en rechts. De 26 zetels van de LPF zijn verdeeld tussen SP en PVV, waarmee de laatste kans op politieke vernieuwing is verspeeld. De politiek is nu weer heerlijk overzichtelijk met enerzijds een broederstrijd in het socialistische kamp en anderzijds een dissidente liberaal die zijn oude partij wil opeten. Niks nieuws onder de zon en het heeft allemaal bar weinig te maken met de politieke vernieuwing die Fortuyn beoogde. Die wilde tegenover de 19de eeuwse denkbeelden van het socialisme en liberalisme een nieuwe beweging plaatsen die niet langer dacht in termen van links en rechts, maar oplossingsgericht aan de slag ging. Niet op de ziellose, opportunistische wijze van D66, maar gestoeld op de kernwaarden van de moderniteit zoals de vrijheid van meningsuiting, de scheiding van Kerk en Staat, de gelijkwaardigheid van man en vrouw. Niet benepen burgerlijk, chauvinistisch of nationalistisch, maar wel trots op Nederland, trots op Europa, trots om wereldburger te zijn. In die volgorde, want democratie groeit van onderaf en kan niet van bovenaf worden opgelegd. Wat dat betreft is er overeenkomst tussen linkse revolutionairen en George Bush: allebei voorstanders van de maakbare samenleving, desnoods met geweld een betere wereld afdwingen. Journalisten horen zich verre te houden van dit wensdenken, zij moeten zich aan de feiten houden. Hoe de wereld eruit

zou moeten zien, is een opdracht voor filosofen en theologen. De werkelijkheid weergeven is de taak van journalisten.

Fortuyn was een realistische socioloog die bouwde op empirische gegevens. Politici zijn nodig om maatschappelijke problemen op te lossen, maar het omgekeerde geldt helaas ook: maatschappelijke problemen zijn nodig om je als politicus ideologisch of electoraal te profileren. Daarom komt de oppositie zelden met een constructieve motie. Want problemen oplossen, daar zijn we niet voor. Heeft de journalistiek geleerd van 2002? Ten dele. Er is sprake van eerherstel voor Pim Fortuyn, hetgeen voor mij op 7 mei 2002 de voornaamste drijfveer was om door te gaan. Ik zie nu geen demonisering, maar wel infantilisering. Politiek begint zorgelijke overeenkomst te vertonen met Idols en parlementaire verslaggeving is nauwelijks te onderscheiden van kledkamerjournalistiek. Ik maak me niet langer zorgen over politieke vooringenomenheid, maar wel over het verdwijnen van echte deskundigheid. Maar als rasoptimist zie ik ook hier een lichte kentering. Met dank aan Willem Holleeder keert de deskundige rechtbankverslaggever weer terug. De royaltywatchers hadden we al. Nu de rest nog.

Eerherstel voor Pim Fortuyn die niet de geschiedenisboeken mocht ingaan als een omstreden politicus die vanwege zijn gedachten was vermoord, dat was misschien wel mijn voornaamste drijfveer. Of het gelukt is, moet u zelf maar beoordelen. Zelf ben ik blij met de postume erkenning die hij krijgt. Pim Fortuyn heeft de politiek beslist opgefrist, een miljoen thuisblijvers gingen weer stemmen, het debat is verlevendigd. Teveel zelfs, zullen sommigen zeggen, maar ook dan is de invloed van Fortuyn aantoonbaar. Jan Marijnissen en Wouter Bos gaven zelf aan dat de aanpak van Pim Fortuyn hen inspireerde. Inhoudelijk waren er grote verschillen met de Lijst Pim Fortuyn, maar niet qua stijl. Het vreemde is dat velen Geert Wilders zien als erfgenaam van Fortuyn, terwijl in mijn ogen inhoud én stijl juist sterk verschillen. Met Mark Rutte zou Pim Fortuyn prima door één deur kunnen, met Diederik Samsom zou hij graag de degens kruisen. Maar ook Diederik zal - hoe ver hij inhoudelijk ook van Pim Fortuyn af staat - in zijn hart moeten toegeven dat hij schatplichtig is aan Pim Fortuyn, die een heilzame werking heeft gehad op het gedrag van regenteske bestuurders.

In het tijdvak Melkert, Kok, Wallage zouden jonge honden als Diederik geen schijn van kans hebben gemaakt om fractieleider te worden. De secularisatie, de ondergang van het oude socialisme in 1989 en de opkomst van de politieke islam zijn drie redenen waarom politici, die verandering willen, Fortuyn zouden moeten lezen en waarderen. Over de vraag 'hoe nu verder?' dacht hij grondig na. Het spreekt dus voor zich dat alle eigentijdse politici Fortuynist zijn. Alleen degenen die menen dat het voldoende is om terug te grijpen op de socialistische of christelijke standpunten uit de vorige eeuw zijn geen Fortuynist. Hun probleem is dat de kiezer dat getuige de peilingen ook beseft...

LPF bewindslieden

ministers

- Herman Heinsbroek (Economische Zaken)
- Hilbrand Nawijn (Vreemdelingenzaken en Integratie)
- Eduard Bomhoff (Volksgezondheid, Welzijn en Sport)
- Roelf de Boer (Verkeer en Waterstaat)

staatssecretarissen

- Jan Odink (Landbouw, Natuurbeheer en Visserij)
- Cees van Leeuwen (Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen)
- Khee Liang Phoa (Emancipatie en Gezinszaken)
- Rob Hessing (Openbare orde en Veiligheid)
- Steven van Eijck (Financiën)

Arie Slob: tegen

Of ik maar even een reactie zou willen geven op de stelling 'Tegenwoordig is iedereen aan het Binnenhof fortuynist'. Daar zit je dan met je goede gedrag. Ooit uit volle overtuiging lid geworden van wat men wel een 'confessionele partij' noemde (GPV). Sinds begin jaren negentig politiek actief geworden. Eerst als raadslid in mijn woonplaats Zwolle, later als lid van de Tweede Kamer voor de ChristenUnie (in het jaar 2000 ontstaan uit samengaan van GPV en RPF). En nu zou ik – behorende tot 'iedereen aan het Binnenhof' - ook een fortuynist zijn. Gekker moet het niet worden. Dat gepraat over fortuynisten begint me na al die jaren ook wel wat te vervelen. Ik ben het eigenlijk wel met Bert Snel eens, de laatste voorzitter van de LPF (tot 1 januari 2008). Hij hekelde tijdens een herdenkingsbijeenkomst van Pim Fortuyn op 6 mei 2006 in Restaurant Engels in Rotterdam al die mensen die zich opwierpen als 'de ware fortuynist'. In het bijzonder noemde hij de namen van Rita Verdonk en Geert Wilders. 'Iedereen kan van zichzelf zeggen dat hij een aanhanger van Fortuyn is, omdat hij zich geïnspireerd acht door zijn persoon, zijn optreden, zijn aanpak van maatschappelijke problemen', zo oreerde Snel, 'maar de meesten komen niet verder dan incidenteel gebruik – en in bepaalde gevallen misbruik – van een ideetje van Pim'.

Pim Fortuyn was een bijzonder mens. Hij was aan een indrukwekkende politieke opmars bezig. Aan zijn leven kwam op een gewelddadig wijze een einde. Daarna zijn mensen met zijn 'gedachtengoed' verder gegaan. De uitkomst kennen we. Ik heb het onder mijn ogen zien gebeuren. De redenen van het uiteenvallen van zijn 'politieke erfenis' zijn divers. Zo hebben de beheerders van zijn erfenis het op zijn zachtst gezegd niet altijd even slim aangepakt. Je zou kunnen zeggen dat het fortuynisme aan interne verdeeldheid en gedoe ten onder is gegaan. Maar ook ontbrak het aan een consistente mens- en maatschappijvisie. Het is onmogelijk een politieke partij/beweging levend te houden met slogans als 'zeggen wat je denkt en doen wat je zegt'. Dat was volgens de eerder genoemde Snel wel de kern van het denken van Pim Fortuyn (bron: toespraak Snel tijdens Bijzondere Ledenvergadering 19 februari 2005). Zijn oproep aan de

navolgers van Fortuyn om dat verder te concretiseren is – zo weten we nu – als zaad op de rotsen gevallen.

Natuurlijk zijn er nog steeds mensen die Pim Fortuyn als inspirator zien of zagen. In april kwam er zelfs weer één terug in de Tweede Kamer: Margo Kraneveldt. Ooit was ze lid van de Tweede Kamer voor de LPF, nu voor de PvdA. Het kan verkeren. En we zien een bepaalde wijze van politiek bedrijven die kenmerkend was voor het optreden van Pim Fortuyn, ook bij andere politieke partijen terug. Inderdaad. Maar we doen mijns inziens de nalatenschap van Pim Fortuyn geen recht als we daar dan direct het etiket 'fortuynist' opplakken. Laat staan dat we iedereen aan het Binnenhof een fortuynist gaan noemen. Alsof de revolte van Pim Fortuyn tien jaar na zijn dood alsnog geslaagd zou zijn. Dat is het namelijk niet. Deze revolte eindigde eigenlijk al op 6 mei 2002. Historisch gezien uiterst boeiend om daar zeker in deze tijd op terug te blikken. Er is geschiedenis geschreven. Politiek gezien ook boeiend om de lessen te leren die in deze tijd zijn terug te vinden. Maar zullen we stoppen met daar het etiket 'fortuynisten' op te plakken. Laat staan dat we iedereen die op het Binnenhof actief is een fortuynist gaan noemen. Het is genoeg geweest. En nu ga ik koken!

Column

Fortuyn, tien jaar later

J.Th.J van den Berg, hoogleraar parlementaire geschiedenis aan de Universiteit Maastricht, oud-Eerste Kamerlid (fractievoorzitter) voor de PvdA.

Het blijft wonderlijk: in het voorjaar van 2001 kende, behalve het vaste lezerspubliek van Elsevier, nog vrijwel niemand Pim Fortuyn. Of men moest al rechtstreeks met hem te maken hebben gehad. Dat gold voor een kleine kring van mensen in de universitaire en ambtelijke wereld. Toen hij in de zomer van 2001 zijn ambities blij gaf, werd dat door velen nauwelijks serieus genomen. Toen al liet hij blijken wel voor 'Leefbaar Nederland' te willen optreden, maar alleen als het hem zou volgen. Pretentieus was hij dus ook.

Politiek links werd er niet zenuwachtig van. In de opiniepeilingen kwam hij namelijk wel snel omhoog maar voornamelijk ten koste van de VVD. Ik herinner mij een aantal partijvrienden te hebben gewaarschuwd: het begint bij de VVD, maar zodra kiezers zich realiseren dat Kok er niet meer is, slaat hij toe bij de PvdA. Ik werd niet geloofd, wat vaker gebeurt. Tot 6 maart 2002, toen de PvdA dramatisch verloor, vooral in haar vaste burcht, Rotterdam.

Tussen het voorjaar van 2001 en dat van 2002 lag niet alleen het vertrek van Wim Kok als politieke leider van de PvdA maar ook de aanslagen op het World Trade Center en het Pentagon in New York en Washington. Spoedig werd duidelijk dat het niet alleen om islamisten ging maar ook om terroristen die hun aanslagen geruime tijd in de VS zelf hadden voorbereid, ongezien door hun omgeving. Er was dus geen enkele reden om te denken dat zoiets in Nederland niet zou kunnen gebeuren.

In die onzekerheid trad, met veel rumoer maar ook retorische begaafdheid en heel veel oefening daarin, een man op die bij de etalage van de multiculturele samenleving de glazen ingooide. Die vervolgens de aanval

opende op een cultuur van totale depolitisering in regering en parlement, en trouwens ook in het gemeentehuis. En, die feilloos wist dat je je televisiebekendheid niet moet verwerven in de politieke actualiteitenprogramma's maar in het infotainment van commerciële en publieke omroepen. Die journalisten onbekommerd afblafte, als het hem niet beviel en wist dat daarmee publieke sympathie te krijgen was.

En toen, toen was hij er ineens niet meer: gedood door de kogel. Iets wat in Nederland voor onmogelijk was gehouden tot die zesde mei 2002. Zodat wij nooit zullen weten, of hij echt premier had kunnen worden. Zodat het premierschap hem ook bespaard bleef, want in wezen was hij daar doodsbang voor. Hij wist immers dat hij een generaal was zonder leger en dat een reeks columns nog geen politiek coherente boodschap is. Daardoor heeft Fortuyn een betekenis kunnen krijgen die hem als levend mens gegeven noch gegund zou zijn geweest.

Hij heeft een klimaat geïntroduceerd dat ontegenzeggelijk meer open staat voor de zorgen van mensen die het allemaal niet zomaar kunnen bijbenen, financieel noch moreel. Het is tegelijk een klimaat dat in het algemeen nogal guur en onverdraagzaam is geworden; waarin een verbeterd anti-islamsentiment heeft kunnen groeien dat alleen maar kan leiden tot wederzijdse miskenning en rancune.

Het verhaal van Fortuyn is het typische verhaal geworden van de tovenaarsleerling.

Pim Nu... is een spotprent van cartoonist Bert Witte, gepubliceerd in *De Telegraaf* op 14 mei 2002, een dag voor de verkiezingen. Zittend op een wolk, durft Fortuyn niet te kijken naar de verkiezingsuitslag. Bij die verkiezingen haalde de LPF 26 zetels: een monsterzege- nog nooit was een partij in één keer met zoveel zetels in de Tweede Kamer gekomen.

En verder...

De erfenis van Fortuyn

Zonder Fortuyn zou er geen succes voor Wilders zijn geweest. Paul Lucardie, wetenschappelijk medewerker van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, zet de feiten op een rij.

Op het eerste gezicht liet de op 6 mei 2002 vermoorde politicus geen indrukwekkende erfenis na. De partij die hij krap vier maanden voor zijn dood had opgericht, de Lijst Pim Fortuyn (LPF), viel ruziënd uiteen en hief zich enkele jaren later op. Zijn boeken waren korte tijd bestsellers maar zijn geleidelijk uit de schappen van de boekwinkels verdwenen. Zijn weelderig ingerichte huis, het 'Palazzo di Pietro', is geen museum geworden – zoals zijn aanhangers aanvankelijk hadden gewild – maar ging in de verkoop. Van zijn project om Nederland democratischer, liberaler en onafhankelijker te maken, het aantal ambtenaren en managers te verminderen en de immigratie drastisch te beperken is niet heel veel terecht gekomen.

Dit beeld is echter te oppervlakkig. Fortuyn laat wel degelijk zijn sporen na in de Nederlandse politiek. Zijn belangrijkste politieke erfgenaam is niet de overhaast bijeengeraapte LPF en evenmin de vele vruchteloze afsplitsingen daarvan – Conservatieven.NL, de Alliantie voor Vernieuwing en Democratie, de Lijst Nieuwe Politiek, Nieuw Rechts, EénNL, de Partij voor Nederland en nog een paar meer – maar de Partij voor de Vrijheid (PVV). Weliswaar was Wilders geen lid van de LPF en behoorde hij ook niet tot de vriendenkring van Fortuyn. Integendeel; als loyaal VVD-Kamerlid bestreed hij in 2002 nog Fortuyns opvattingen. Wel kon volgens Wilders de VVD Fortuyn-stemmers winnen, mits de partij meer naar rechts zou opschuiven. Toen dat niet gebeurde, zei hij de VVD vaarwel en begon voor zichzelf – met succes.

Van de bijna 600.000 kiezers die de PVV in 2006 won, had volgens kiezersonderzoek ruim 30% in 2003 op de LPF gestemd – en waarschijnlijk nog veel meer in 2002. In het programma van de PVV vinden we vrijwel

dezelfde combinatie van ideeën als in de publicaties van Fortuyn en zijn partij: kritiek op de islam en de vrees voor islamisering; trots op Nederlandse identiteit en afwijzing van verdergaande Europese eenwording; populistische kritiek op de politieke elite in Nederland en een pleidooi voor democratisering van het bestel; kritiek op het corporatisme en een pleidooi voor liberalisering, minder ambtenaren en belastingverlaging.

Vaak ging Wilders net iets verder dan Fortuyn, maar de richting was dezelfde. Geen wonder dat hij een zelfde soort kiezer trok: over het algemeen onkerkelijk, stedelijk, niet al te hoog opgeleid, en nogal cynisch over het politieke gebeuren in ons land. Ook de stijl van Wilders doet soms aan die van Fortuyn denken: 'recht voor zijn raap', soms grof maar ook wel geestig en sarcastisch. Fortuyn heeft in veel opzichten het pad voor Wilders geëffend. Kritiek op het multiculturalisme en het immigratiebeleid waren voor 2002 vrijwel uitsluitend in de periferie van het partijstelsel te vernemen en kregen bijna automatisch het stempel 'extreem-rechts', 'racistisch' en zo voort. Fortuyn wist door dit taboe heen te breken en deze etikettering die ook op hem toegepast werd grotendeels te neutraliseren. Inhoudsanalyse van verkiezingsprogramma's laat zien dat VVD, CDA en zelfs de PvdA na 2002 opschoven in zijn richting en strengere eisen gingen stellen aan integratie en inburgering van immigranten.

Mede dankzij Fortuyn en Wilders is niet alleen het politieke klimaat maar ook de politieke cultuur in Nederland de laatste tien jaar veranderd. De ietwat gezapige en deftige overlegcultuur maakte plaats voor polarisatie en confrontatie – waartoe ongetwijfeld de nieuwe media, de tweets en sms-berichten ook hebben bijgedragen. Heerste in de jaren negentig nog bijna consensus over gevoelige kwesties als islam, immigratie en integratie van migranten en in mindere mate ook over Europa, ontwikkelings-samenwerking en justitie, anno 2012 lopen de opvattingen hierover vrij ver uiteen. In de Tweede Kamer tekenen zich duidelijker dan de afgelopen decennia een rechts en een links blok af.

Fortuyn heeft dus wel degelijk invloed uitgeoefend: de opkomst van de PVV en de polarisatie in de Nederlandse politiek zouden zonder hem

waarschijnlijk niet zijn opgetreden, althans niet in deze mate. Hij moge dan niet geslaagd zijn in zijn missie om als minister-president Nederland drastisch te hervormen, helemaal ontevreden over zijn nalatenschap hoeft hij ook weer niet te zijn.

De LPF en andere politieke gelukzoekers

Nieuwkomers aan het Binnenhof is maar zelden een lang leven beschoren. Charlotte Brand, parlementair historicus in Nijmegen, dook in het verleden.

Nieuwkomers in de Haagse politiek zijn geen uniek verschijnsel. Al sinds het ontstaan van landelijke politieke partijen eind negentiende eeuw, duiken ze op gezette tijden op. De motivatie voor het oprichten van een nieuwe partij komt dikwijls voort uit onvrede met bestaande politieke partijen. Zo kan een bepaald maatschappelijk probleem door de gevestigde partijen onvoldoende worden onderkend. Ook kan het invullen van een politieke leemte een motief zijn om een nieuwe partij op te richten. Ten slotte kan onvrede over een standpunt van een bestaande partij een breuk betekenen waardoor er een afsplitsing ontstaat. Kortom, nieuwe partijen zijn óf afsplitsingen van bestaande partijen, óf groeperingen die denken een niche te hebben gevonden binnen het politieke krachtenveld en daarom de politiek ingaan. Het effect van nieuwe partijen is achteraf bezien uiteenlopend. Waar de een als eendagsvlieg een plaatsje in de marge van parlementaire geschiedenis kreeg (denk bijvoorbeeld aan de Plattelandersbond) zijn anderen niet meer weg te denken van het politieke palet (kijk naar D66 en de SP). Meestal blijven nieuwkomers klein (zoals de PSP, de GPV of de PvdD), of verdwijnen ze snel uit het parlement (zoals RKNP of NMP). Een andere mogelijkheid is dat een partij toch weer aansluiting zoekt bij de moederpartij. Zo werd de Katholieke Nationale Partij (KNP) in 1955 door de bisschoppen gemaand terug te keren naar de Katholieke Volkspartij. Ook kan het voorkomen dat een partij na een grote zetelwinst geen vormbehoud kan tonen zoals bij de LPF het geval was. (...)

Opkomst nieuwe politieke partijen

In het begin van de nieuwe eeuw was er plaats in het politieke spectrum voor een nieuwe partij als de LPF. Wanneer nieuwe partijen in een historisch overzicht worden geplaatst valt op dat er in de jaren veertig en vijftig van de twintigste eeuw weinig beweging was in het electoraat. De

politieke doorbraakgedachte, het in de bezettingsjaren door progressieve politici opgevatte plan om het geloof niet langer doorslaggevend te laten zijn voor een politieke keuze, mislukte jammerlijk. Partijen kozen ondanks hun grootse plannen voor terugkeer naar de verzuilde structuur die ook in de jaren dertig het politieke beeld bepaalde. Buiten de drie aan de zuilen gelieerde hoofdstromen, de confessionelen, de liberalen en de socialisten, was er weinig ruimte voor nieuwe partijen. Waren het in 1933 nog 54 partijen die deelnamen aan de verkiezingen, in 1946 waren dit er, mede door de in 1935 ingevoerde waarborgsom, nog slechts 10. In 1948 kwamen er twee bij, waarvan alleen de door Ch.J.I.M. Welter geleide afsplitsing van de KVP een zetel wist te bemachtigen. Pas in 1959 kwam de eerste echte debutant in de Kamerbankjes: de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP). Deze partij profiteerde van de verlaagde kiesdrempel die door de uitbreiding van de Tweede Kamer in 1956 van 100 naar 150 zetels was ontstaan. Met twee zetels maakte zij haar entree, maar daar lag de gevestigde orde geen nacht wakker van. Eenmaal in de Kamer werden de pacifisten niet erg serieus genomen.

Het electoraat begon pas echt te schuiven vanaf het midden van de jaren zestig. Vanaf dat moment werd de groep zwevende kiezers steeds groter en daar profiteerde nieuwe partijen ook van. Democraten 1966 kwam in 1967 met zeven zetels in de Kamer en ook de Boerenpartij ging van drie naar zeven zetels. De komeetachtige entree van D66 haalde zelfs de *New York Times*. De Boerenpartij van de boer Hendrik Koekoek werd gezien als een protestpartij van ontevreden boeren en burgers, D66 trok vooral ontevreden jongeren en intellectuelen en presenteerde zich duidelijk als een partij met een alternatief. Eind jaren zestig volgde de Politieke Partij Radicalen (PPR), een radicaalchristelijke partij die was ontstaan uit onvrede met de christelijke partijen. In 1971 trad een nieuwe partij, een afsplitsing van de PvdA, DS'70, zelfs direct toe tot de regering. In de jaren zeventig besloten de christelijke partijen ARP, KVP en CHU te fuseren tot het Christen-Democratisch Appèl (CDA). Hierdoor ontstond ruimte voor nieuwe partijen die het niet eens waren met deze fusie. Zo ontstond in 1971 de Reformatorisch Politieke Federatie (RPF) en in 1981 volgde de Evangelische Volkspartij (EVP). In 1994 betrad een golf nieuwelingen het groene tapijt van de plenaire zaal, de ouderenpartijen AOV en Unie 55+, de

Centrumdemocraten en de SP. Die laatste had lang moeten wachten, de viering van het twintigjarige bestaan van de partij was al achter de rug. Voor een enorme electorale schok zorgden de Leefbaren en de LPF. Na jaren waarin Paars de dienst had uitgemaakt voelden veel kiezers zich pas echt gehoord door de nieuwe partij van Fortuyn. In 2006 gaf de intrede van de Partij voor de Dieren aanleiding voor internationale verbazing: hoe kon een one-issuepartij die zich richtte op dierenwelzijn met twee zetels in een nationale volksvertegenwoordiging komen?

Basisrecept voor een nieuwe partij

Wie een nieuwe smaak wil toevoegen aan de politieke kaart kan niet zonder de volgende basisingrediënten: het belangrijkste is het vinden van een 'niche', een onderwerp of een manier van presenteren waarmee de partij zich onderscheidt van de andere partijen en waarmee zij zich verzekerd weet van een doelgroep van voldoende omvang. Dat gaat het best wanneer een nieuwkomer zich een onderwerp toe-eigent dat door de gevestigde partijen is verwaarloosd, vergeten of verprutst. Een partij die goed in staat is zijn kansen te kiezen en een helder programma heeft, maakt de meeste kans van slagen. De Boerenpartij richtte zich op het platteland, maar kreeg door haar anti-establishment-optreden ook veel sympathie in de steden. D66 en Leefbaar Nederland keerden zich tegen het 'regentendom' en de 'achterkamertjespolitiek'. De LPF deed dat ook, en voegde daar het vreemdelingenbeleid als agendapunt aan toe.

Vervolgens is het opbouwen van een goede partijorganisatie een essentieel onderdeel, met aan het hoofd van die organisatie een charismatisch figuur die het bindmiddel is voor zowel de partij als de toekomstige kiezers. Met de komst van de onbesuisde boer Arend Braat kwam de Plattelandersbond in 1919 in de Haagse spotlights. Het onconventionele, dikwijls grove optreden van Braat, die lak had aan de parlementaire omgangsvormen, zorgde voor veel irritatie bij zijn collega-parlementariërs. Zo verging het ook boer Koekoek die een meester was in het manipuleren en irriteren van de andere Tweede Kamerleden. De parlementariërs wisten niet hoe ze moesten ingaan op de vaak onduidelijke gedachtespinsels van de boerenleider. Ook Hans Janmaat die

tussen 1982 en 1986 en 1989 en 1998 Kamerlid was voor de Centrum Partij (CP) en later de Centrum Democraten (CD) zorgde voor veel beroering.

Met de komst van nieuwe partijen en hun charismatische leiders werden de parlementaire omgangsvormen opgeschud. Ook de LPF had een charismatisch leider in de persoon van Fortuyn die met zijn soms sarrende optreden tijdens verkiezingsdebatten tegenstanders als met name Melkert en Dijkstal bijna tot waanzin dreef.

(...)

Voor de gevestigde orde was het moeilijk om een goede manier te vinden om om te gaan met Fortuyn die vaak met puntige one-liners het debat op scherp zette.

(...)

In de eerste plaats wordt de nieuwkomer beschouwd als overbodig, de oude partijen menen dat de nieuwe partij niets voorstelt of ze vinden dat hetgeen de nieuwkomer wil al lang wordt ondervangen door de bestaande partijen. In de tweede plaats is het partijprogramma van de nieuwkomer te vaag of zijn de standpunten inconsistent en daardoor onhoudbaar. In het ergste geval kan de gevestigde orde de nieuwe partij kwalificeren als 'eng' of 'gevaarlijk'.

(...)

Nieuwkomers brachten de taal van de straat voor korte tijd naar het Binnenhof. Gaandeweg hun parlementaire loopbaan, die bij zowel Braat als Koekoek eindigde door ruzie binnen de eigen partij, pasten zij zich steeds meer aan aan de parlementaire mores of roerden ze zich steeds minder in de debatten. Ook al doen sommige debutanten naar buiten toe of zij lak hebben aan de Binnenhofse mores, zij ontkomen er niet aan zich het Reglement van Orde, het huishoudelijk reglement van de Kamer, grondig in te prenten. Zonder die kennis van procedures en regels lopen debutanten die iets willen bereiken in de politiek onverbiddelijk vast.

Met een charismatisch leider alleen is een partij er niet. De kandidatenlijst dient zorgvuldig te worden samengesteld, met een keuze uit diverse 'smaken', dat wil zeggen afkomstig uit verschillende lagen van de samenleving en bij voorkeur regionaal gespreid. Rotten appels moeten er zo snel mogelijk tussenuit worden geplukt om imagoschade in de toekomst te voorkomen. Toch is het voor nieuwe partijen ontzettend moeilijk om

personen met een schaduwrijk verleden er tijdig tussenuit te filteren. Zo moest Geert Wilders in 2010 in allerijl een kandidatenlijst samenstellen en kwamen later toch een aantal minder prettige zaken aan het licht. Zijn fractie was van negen in 2006 naar 24 zetels in 2010 gegaan. Na onthullingen door een journalist werd duidelijk dat 7 van de 24 Kamerleden in het verleden in de fout waren gegaan. Er was een Kamerlid waartegen aangifte was gedaan wegens vermeende mishandeling, een ander had een drankprobleem, weer iemand anders had gelogen over zijn cv en ten slotte was er een veroordeling wegens ontucht met een ondergeschikte. Ook bij de Boerenpartij bleken bijzondere types aan het roer te staan. De leider van de partij bleek zelfs zijn eigen pony's te verwaarlozen. Ook bij de LPF bleken een paar probleemgevallen het tot Kamerlid te hebben geschopt. En zorgde onenigheid binnen de fractie voor veel geruzie op straat. Natuurlijk was door de gewelddadige dood van Fortuyn de politieke entree voor de LPF zeer moeilijk, maar Fortuyn had zich, zij het zijdelings, wel bezig gehouden met de rekrutering van zijn mensen. Maar ook een partij als de SP die net als de PVV binnen relatief korte tijd een grote electorale klapper maakte, zag met lede ogen aan dat er op gezette tijden problemen ontstonden met Kamerleden die niet in wilden stemmen met de verplichte afdrachtregeling.

Ruzie, fusie, of toch verankerd in het bestel?

Bezien we de nieuwkomers die vanaf 1945 hun entree hebben gemaakt dan valt op dat het maar weinig partijen is gelukt om blijvend een plaats in het politieke bestel in te nemen. De meesten zijn verdwenen ten gevolge van *ruzie*, zoals de hierboven genoemde partijen, of zij bundelden hun krachten in een *fusie*, daarvan zijn de vier partijen CPN, PPR, EVP en PSP die opgingen in GroenLinks een voorbeeld. Wat voor alle nieuwe partijen lastig blijft is het waarborgen van eenheid in de partij. Hèt voorbeeld van een partij die volledig de mist inging door politieke onervarenheid en onverenigbaarheid van karakters, ligt nog vers in het geheugen. 'Ik blijf erbij, als je twee LPF'ers hebt, heb je drie ruzies en vier declaraties', vatte oprichter van Leefbaar Nederland Jan Nagel niet zonder leedvermaak de misère bij de LPF eens samen. De LPF werd in 2002 opgericht, veroorzaakte een electorale schok door uit het niets met 26 zetels in de Kamer te komen, maar hield geen stand. Of dit wel gelukt was als lijsttrekker Fortuyn

nog had geleefd is speculeren. Feit blijft wel dat alle begin voor politieke nieuwkomers moeilijk is. Op 1 januari 2008 is de partij officieel opgeheven. Ook bij de ouderenpartijen AOV en Unie55+ ging het door interne twisten mis. Dit gold ook voor de CD. D66 en de SP zijn in feite de twee partijen, die betere en minder tijden kenden, nog steeds een plek hebben binnen het parlementaire bestel. Het aanmeten van een onderscheidende rol is een vereiste om te kunnen overleven in de politieke arena. In de Kamer komen is relatief makkelijk, maar wie zich daar wil handhaven moet sterk in zijn schoenen staan.

Dit artikel is een ingedikte versie van het artikel dat in 'De Hofvijver' verscheen. Weggelaten passages zijn aangegeven met (...). Het volledige artikel is beschikbaar via www.dehofvijver.com/fortuyn.

Opkomst en ondergang van de LPF

De opkomst en ondergang van de partij achter Pim Fortuyn, in kaart gebracht door Bert van den Braak van het Parlementair Documentatie Centrum.

De Lijst Pim Fortuyn (LPF) bestond tussen 2002 en 2008 als politieke partij. Oprichter en inspirator was de voormalige hoogleraar, later publicist Pim Fortuyn. De partij kende vanaf het begin een roerig bestaan.

Op 15 mei 2002 werden via de Lijst Pim Fortuyn 26 personen tot Tweede Kamerlid gekozen. Als erfgenamen van de op 6 mei in Hilversum vermoorde Pim Fortuyn vormden zij in grootte de tweede fractie van de Kamer. De voormalige voorlichter van Pim Fortuyn, Mat Herben, werd fractievoorzitter. Hij leidde de LPF naar regeringsdeelname in het kabinet-Balkenende I.

De eerste periode van de LPF werd gekenmerkt door veel onderling gekrakeel. Dat leidde in oktober 2002 zelfs tot een kabinetscrisis. Ook de kandidaatstelling voor de verkiezingen van 2003 verliep alles behalve vlekkeloos. Bovendien waren al eind 2002 concurrenten en afsplitsingen van de LPF ontstaan. Deze lijn zette zich na de verkiezingen van 2003 voort. Zo kon de fortuynistische kiezer bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 2006 bij vele partijen terecht. Alleen de PVV van nota bene ex-VVD-er Wilders wist zetels te behalen.

De verdeeldheid is uiteindelijk niet zonder gevolgen gebleven. Zowel bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in november 2006 als voor de Provinciale Staten in maart 2007 behaalde de LPF geen zetels. Op 17 augustus 2007 besloot een buitengewone ledenvergadering van de LPF de partij per 1 januari 2008 te ontbinden.

Van Leefbaar Nederland naar LPF

Op 20 januari 2002 werd de socioloog en publicist Pim Fortuyn lijsttrekker van Leefbaar Nederland. Deze in 1999 opgerichte partij streefde naar een hoger democratisch gehalte door burgers meer zeggenschap te geven. De partij zette zich verder af tegen bureaucratie en bepleitte een ander asielbeleid.

Fortuyn ontpopte zich als lijsttrekker al snel tot de voornaamste tegenspeler van het 'parse' kabinet van Wim Kok. Sluimerende onvrede over de problemen in de zorg (wachtlijsten), de WAO, dure projecten zoals de Betuwelijn en de HSL, veiligheid en criminaliteit, maar vooral over het asielbeleid, werden door Fortuyn gekanaliseerd. In de peilingen maakte Leefbaar Nederland een sterke groei door.

Omstreden uitspraken van Fortuyn op 9 februari 2002 in *De Volkskrant* over de islam, waarbij hij onder meer pleitte voor afschaffing van het antidiscriminatie-artikel in de Grondwet, leidden tot een breuk met Leefbaar Nederland.

Fortuyn besloot hierop met een eigen lijst aan de verkiezingen deel te nemen. Op 6 maart behaalde hij als lijsttrekker van de lokale lijst 'Leefbaar Rotterdam' een eerste politiek succes. Leefbaar Rotterdam werd de grootste partij in de Rotterdamse gemeenteraad en ging deelnemen aan het college van B&W ten koste van de PvdA.

Gezien de geringe voorbereidingstijd moest Fortuyn met veel spoed de kandidatenlijst voor de Tweede Kamer samenstellen. De lijst telde vrijwel uitsluitend onbekende namen. Alleen ex-Europarlementariër Janssen van Raaij en oud-journalist Ferry Hoogendijk waren bekend. Nummer twee op de lijst was Joao Varela, een 27-jarige bedrijfseconoom van Kaapverdiaanse afkomst.

Op 6 mei 2002 werd Fortuyn op het terrein van het Mediapark in Hilversum vermoord. De moord liet een tamelijk ontredderde partij achter zonder echte leider. Een week later haalde de partij bij de Tweede

Kamerverkiezingen niettemin 26 zetels. Na de verkiezingen trad Mat Herben al spoedig naar voren als nieuwe eerste man.

De LPF-fractie in de periode 2002-2003

De nieuwe, door Mat Herben geleide fractie ging in augustus 2002 akkoord met deelname van de LPF aan een kabinet met CDA en VVD. Voor de LPF traden toe de zakenman Heinsbroek, de voormalige directeur van de IND Nawijn, de econoom en publicist Bomhoff en de Rotterdamse havenondernemer De Boer. Al op de dag van haar beëdiging moest LPF-staatssecretaris Philomena Bijlhout aftreden.

Hoewel er van sommige zijden lof was voor de wijze waarop de onervaren Herben had geopereerd tijdens de onderhandelingen, was er ook kritiek. Ook zijn optreden tijdens het debat over de regeringsverklaring werd bekritiseerd. Herben trok zich hierop terug. De fractie koos op 28 augustus 2002 de Amsterdamse uitgever van motortijdschriften Harry Wijnschenk tot nieuwe voorzitter.

Spoedig was er ook kritiek op het functioneren van Wijnschenk. Tijdens de algemene beschouwingen maakte hij een blunder bij de financiering van de teruggave van het 'Kwartje van Kok'. Bovendien ontstonden er problemen in de fractie rond de leden Winny de Jong en Cor Eberhard; De Jong ruziede openlijk met vicefractievoorzitter Ferry Hoogendijk. Op 1 oktober 2002 werd zij samen met Eberhard uit de fractie gezet.

Wijnschenk had inmiddels Herman Heinsbroek naar voren geschoven als nieuwe partijleider. De minister van Economische Zaken had in korte tijd de nodige populariteit verworven. Viceminister-president Bomhoff vreesde hierdoor voor aantasting van zijn positie. Een bemiddelingspoging onder leiding van LPF-bestuurder Hammerstein leek de kou uit de lucht te nemen, maar de spanningen bleven. Op de avond van de uitvaart van prins Claus, 15 oktober 2002, wijdde het kabinet een vergadering aan de tegenstellingen tussen Bomhoff en Heinsbroek.

De LPF-fractie zette de volgende dag Wijnschenk af en koos Mat Herben opnieuw tot fractievoorzitter. Dat verhinderde CDA en VVD niet te

concluderen dat de LPF te instabiel was als coalitiegenoot. Na het gedwongen vertrek van de ministers Heinsbroek en Bomhoff werd het kabinet-Balkenende I op 16 oktober 2002 demissionair.

De verkiezingen van 2003

In de aanloop naar de vervroegde verkiezingen van januari 2003 leek minister Nawijn lange tijd de nieuwe lijsttrekker van de LPF te worden. Hij trok zich echter terug. Nadat ook LPF-staatssecretaris van Financiën Steven van Eijck had bedankt, werd op 6 december 2002 Mat Herben nummer één op de kandidatenlijst. Slechts enkele zittende Kamerleden, zoals Varela, Eerdmans en Van den Brink, waren herkiesbaar.

Van de ex-LPF'ers kwamen Winny de Jong en Cor Eberhard met een eigen lijst, Conservatieven.nl. Herman Heinsbroek en Harry Wijnschenk, die in oktober al de Lijst Nieuwe Politiek waren begonnen, zagen af van deelname aan de verkiezingen, omdat zij geen geschikte kandidaten konden vinden.

Als 'erfgenaam' van Fortuyn deed wel de Alliantie voor Vernieuwing en Democratie (AVD) van IJsbrand van de Kriekke aan de verkiezingen mee. Ook Emile Ratelband zei politiek te willen bedrijven in de geest van Pim Fortuyn. Toen hij niet tot lijsttrekker van Leefbaar Nederland was gekozen, kwam hij met een eigen lijst.

Ratelband kreeg 9000 stemmen, Conservatieven.nl behaalde 2500 stemmen en de AVD ruim 1000. De LPF ging van 26 naar 8 zetels. Hilbrand Nawijn werd als lijstduwer met voorkeurstemmen alsnog tot Tweede Kamerlid gekozen.

Naar de verkiezingen van 2006

Na de verkiezingen van 2003 bleef Mat Herben fractievoorzitter, maar in oktober 2004 trad hij echter terug om, zoals hij zelf zei, orde op zaken te gaan stellen in de LPF. Fractielid Gerard van As volgde hem op.

Hilbrand Nawijn overwoog tezelfdertijd de fractie te verlaten. Met name het functioneren van de partij was hem een doorn in het oog. Vrijwel alle fractieleden hadden inmiddels, in augustus 2004, de partij verlaten

vanwege de financiële chaos en de heersende onrust. Die partij raakte vervolgens in een juridische strijd met de fractie over de naam.

Op 22 juni 2005 kondigde Hilbrand Nawijn alsnog aan de fractie te verlaten. De fractie was ontstemd over Nawijns avances met Filip Dewinter van Vlaams Belang. Vooral over een bijeenkomst in het woonhuis van Pim Fortuyn was de fractie zeer ontstemd.

Kamerlid Margot Kraneveldt besloot in juli 2006, na de vorming van het derde kabinet-Balkenende, de LPF te verlaten en over te stappen naar de PvdA. Zij verliet de Tweede Kamer. Haar opvolgster, het voormalige Amsterdamse raadslid Gonny van Oudenallen, was echter niet welkom in de fractie omdat zij in opspraak was gekomen over de financiële steun aan haar raadsfractie.

In de aanloop naar de verkiezingen maakte Joost Eerdmans bekend samen met oud-wethouder Marco Pastors van Leefbaar Rotterdam aan de verkiezingen deel te nemen met de partij Eén NL.

Hilbrand Nawijn richtte in augustus 2006 de Partij voor Nederland op. Kort daarvoor had Nawijn in de Kamer gezelschap gekregen van Gerard van As, die boos de LPF-fractie had verlaten. Bij een interne stemming in de LPF had Mat Herben de meeste steun gekregen, terwijl partijvoorzitter Bert Snel Van As er ook van beschuldigde dat hij bezig was een nieuwe partij op te richten. Van As was hierover zo ontstemd, dat hij terugtrad als fractievoorzitter en overstapte naar de Groep-Nawijn.

Inmiddels verscheen ook Geert Wilders ten tonele. Dit Kamerlid splitste zich in september 2004 af van de VVD en wilde aan de verkiezingen meedoen met een conservatieve partij. Hij wilde niets met de LPF te maken hebben en richtte de politieke beweging PVV op. Deze partij is, zeker als het om de kiezers gaat, als een erfgenaam van Fortuyn te beschouwen. De nummer twee op de kandidatenlijst van de PVV, Fleur Agema, was overigens eerder wel via de LPF in Provinciale Staten van Noord-Holland gekozen. Na een conflict werd zij door de partijleiding van de LPF geroyeerd.

Als 'erfgenaam' ter uiterste rechterzijde bestaat ook de partij NieuwRechts van het voormalige Rotterdamse LPF-raadslid Michiel Smit. NieuwRechts nam in 2003, zonder succes, deel aan de Europese verkiezingen. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 deed hij echter niet mee.

De verkiezingen van 2006 en daarna

Uiteindelijk deed de LPF aan de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 mee onder de naam Lijst vijf Fortuyn, omdat de naam LPF een te negatief imago zou hebben. Tegen het gebruik van de naam Fortuyn werd nog wel bezwaar gemaakt door Marten Fortuyn, de broer van Pim. Hij had de naam Fortuyn als merk laten registreren en volgens hem zou het gebruik van de naam Fortuyn tot verwarring leiden.

De bezwaren van Marten Fortuyn werden door de Raad van State ongegrond verklaard, maar voor de verkiezingsuitslag mocht het uiteindelijk niet baten. Bij de verkiezingen van 22 november 2006, waarbij Olaf Stuger lijsttrekker was, behaalde Lijst vijf Fortuyn uiteindelijk geen zetel. Ook Eén NL van Marco Pastors en Joost Eerdmans behaalde geen zetels. De Partij van de Vrijheid van Geert Wilders was wel succesvol en kreeg negen zetels.

Na de teleurstellend verlopen verkiezingen besloot het bestuur een schriftelijke ledenraadpleging te houden over de gevolgen die aan de uitslag verbonden moesten worden. Van de 241 leden die reageerden gaf twee derde aan door te willen gaan. Het bestuur organiseerde daarop op 20 januari een ledenbijeenkomst over de aankomende verkiezingen voor de Provinciale Staten. Besloten werd dat de Lijst Pim Fortuyn mee zou doen in drie provincies, namelijk Zuid-Holland, Overijssel en Gelderland.

Ook de verkiezingen voor de Provinciale Staten verliepen teleurstellend. In geen van de provincies waarin deelgenomen werd, behaalde de LPF een zetel. Daardoor zou de LPF ook zijn laatste vertegenwoordiger in de Staten-Generaal, senator Rob Hessing, bij de Eerste Kamerverkiezingen op 29 mei 2007 kwijtraken. De LPF was daarna alleen nog vertegenwoordigd in de gemeenteraden van Eindhoven, Den Haag, Duiven, Spijkenisse en Westland.

Het verlies van een vertegenwoordiging in de Staten-Generaal betekende dat de partij ook geen aanspraak meer kan maken op landelijke subsidies. Mede door een sterk dalend ledental zou de partij hierdoor in grote financiële problemen komen. Op 4 mei 2007 werd daarom het partijkantoor in Den Haag verlaten. Ook hield de partij een nieuwe ledenraadpleging, waarbij drie keer zoveel leden voor opheffing als voor doorgaan stemden.

Op de ledenvergadering van 21 juli 2007 ging daarop een meerderheid van de leden akkoord met het voorstel van het bestuur om de partij per 1 januari 2008 op te heffen. Het bestuur zag geen mogelijkheid om de vereniging voort te laten bestaan met alleen de inkomsten uit contributies en voor het voortbestaan van de overgebleven raadsfracties zou geen landelijke partijorganisatie meer nodig zijn. Het wetenschappelijk bureau van de partij leidde al een slapend bestaan.

Omdat op de ledenvergadering niet genoeg leden aanwezig waren om de partij op te heffen, moest er echter binnen vier weken een nieuwe vergadering worden gehouden. Deze buitengewone ledenvergadering werd gehouden op vrijdag 17 augustus in Poeldijk. Daar stemden 135 leden voor opheffing van de partij, terwijl slechts 41 leden nog een toekomst zagen voor de partij. Daarmee was de vereiste tweederde meerderheid voor het voorstel behaald.

Op 1 januari 2008 werd de politieke vereniging Lijst Pim Fortuyn ontbonden.

Pim in de peiling

Was de LPF in 2002 op weg om de grootste partij te worden? Joop van Holsteyn, hoogleraar kiezersonderzoek in Leiden, dook in de peilingen.

In vele landen woedt het debat over de personalisering van de politiek. Ook in Nederland. Onder meer door het losser worden van de ooit zo hechte banden tussen kiezers en gevestigde partijen en door de prominente rol tijdens campagnes van een bij uitstek visueel medium als televisie zouden personen er steeds meer toe doen. Een goede lijsttrekker levert stemmen op, een slechte zou zijn of haar partij in de min doen belanden.

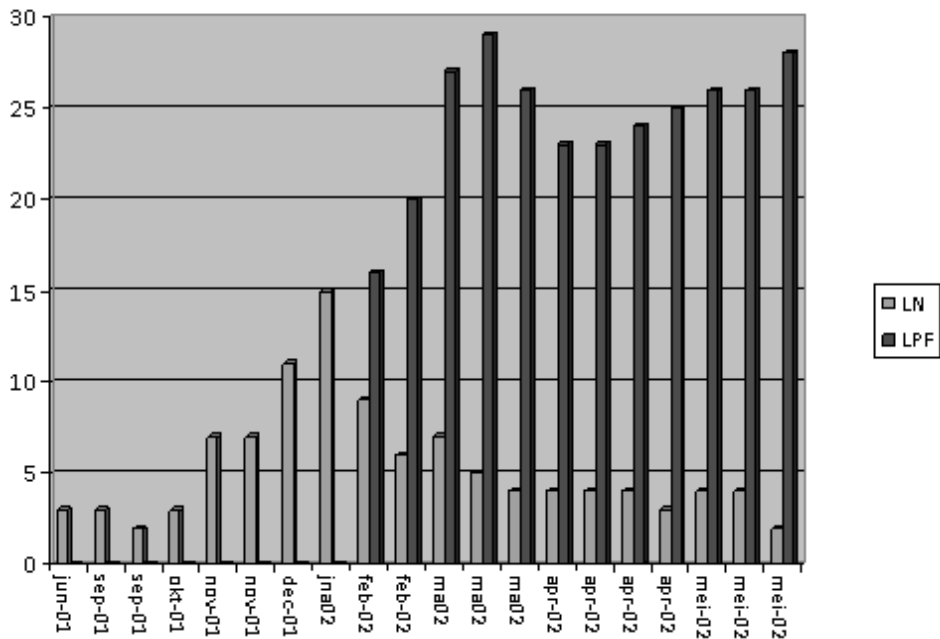
Kijk maar naar Pim Fortuyn en zijn Leefbaar Nederland (LN) en Lijst Pim Fortuyn (LPF)! En verdraaid, wie naar de simpele feiten kijkt kan aan het wel en wee van die partijen de conclusie verbinden dat kiezers opteren voor een persoon, veel meer dan voor een partij of programma. De peilingen van die periode voeden de bewijsvoering. Zie bijvoorbeeld de ontwikkeling in zetelaantallen van de twee partijen in de NIPO-peilingen voor de periode juni 2001-mei 2002 (zie figuur 1). In eerste instantie weet LN weliswaar enkele zetels te scoren, maar pas in november van dat jaar doorbreekt de partij de grens van vijf zetels. Op 25 november werd Pim Fortuyn door de 'Leefbaren' op hun schild van politiek leiderschap gehesen. At your service!

Fortuyn weet wat in de beeldvorming al snel 'zijn' partij is mee te nemen over de drempel van tien zetels in december 2001 tot aan vijftien zetels in de eerste maand van het verkiezingsjaar. Dan verschijnt op 9 februari 2002 het roemruchte interview in *De Volkskrant*. Enkele gepubliceerde uitspraken leiden tot enorme ophef, zeker buiten maar ook binnen zijn eigen partij. Het is het einde van zijn lijsttrekkerschap van LN, maar de razendsnelle oprichting van een Lijst Pim Fortuyn geeft hem direct een ander schip om op te stomen naar de verkiezingen. En dat doet hij, in volle vaart, wat bijvoorbeeld op basis van de weekpeilingen tot half mei 2002

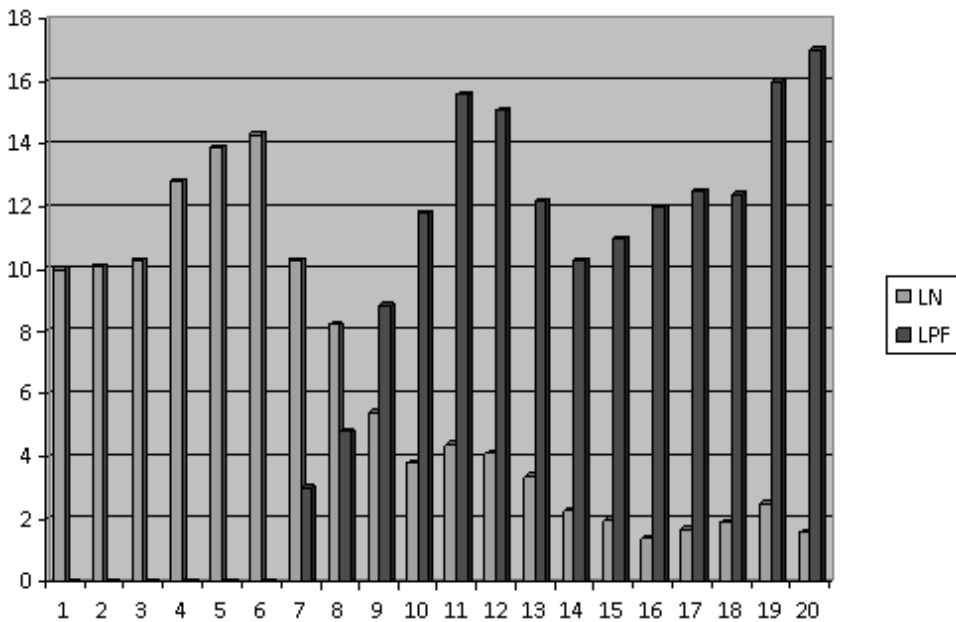
van Ipsos Synovate kan worden geïllustreerd (zie figuur 2). Waar LN na het vertrek van Pim Fortuyn een gestage neergang inzet in die peilingen en van de ongeveer 14 procent in week 5 en 6 snel zakt naar om en nabij 4 procent vier weken later, daar trekt Fortuyn zijn LPF van 3 procent in week 7 via bijna 9 procent in week 9 naar ongeveer 15 procent in de weken 11 en 12. Het is dan begin maart 2002, de tijd waarin Pim Fortuyn als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam op lokaal niveau electoraal huishoudt in het traditioneel sociaaldemocratische bolwerk.

De ontwikkelingen in de peilingen wekken de indruk van het gelijk van diegenen die menen dat Nederland al een heel eind op weg is naar een personendemocratie. Leefbaar Nederland doet het prima onder Fortuyn en kwijnt snel weg na zijn vertrek. De gloednieuwe formatie LPF trekt heel snel heel veel kiezers, en de peilingen steunen de suggestie dat het hier toch vooral ook de voormalige aanhangers van LN zijn. Het gaat dus alleen maar om Pim!?

Maar dat zou dan een iets te snelle conclusie zijn. Nog los van het feit dat de scherplijper opmerkt dat het verloop in de peilingen niet aangeeft welke groepen kiezers precies wie of wat zouden gaan stemmen. En ja, het is zo dat Pim Fortuyn een uitgesproken persoon en persoonlijkheid was. Hij was echter niet minder een man met een verhaal, een 'idool met een idee' zoal anderen hem treffend hebben getypeerd. En al is de indruk er mogelijk een van kiezers die de leider als persoon volgen, is het toch veeleer zo, aldus kiezersonderzoek, dat kiezers zich bovenal aangesproken voelen door een pakkende politieke boodschap en inhoudelijk verhaal. Wel graag met overtuiging en enthousiasme, boeiend en prikkelend verteld – en dat kon je met een gerust hart aan Pim Fortuyn overlaten...

Figuur 1. Gepeilde zetels voor Leefbaar Nederland (LN) en Lijst Pim Fortuyn (LPF), juni 2001-mei 2002 (bron: TNS NIPO)

Figuur 2. Gepeilde **percentages** steun voor Leefbaar Nederland (LN) en Lijst Pim Fortuyn (LPF), week 1 – week 20, 2002 (bron: Ipsos Synovate).